
Silvija Kavčič, Überleben und Erinnern. Slowenische Häftlinge im Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück. Metropol Verlag, Berlin 2007, 349 strani / **Silvija Kavčič, Preživele smo in spominjamo se. Slovenske jetnice v ženskem koncentracijskem taborišču Ravensbrück.** Publicistično društvo ZAK, Ljubljana 2008, 293 strani, ilustrirano

---

Silvija Kavčič, ki je odraščala v Nemčiji, je leta 2005 s tem delom doktorirala na Svobodni univerzi v Berlinu (Freie Universität Berlin). Disertacija je bila odlikovana z nagrado Jacquesa Rozenberga, ki jo podeljuje Sklad Auschwitz (Prix Fondation Auschwitz - Jacques Rozenberg). Razpravo je objavila 2007 pri založbi Metropol v Berlinu. Pobudo za raziskavo in pisanje o temi, ki jo je obdelala v svoji raziskavi, je dobila po osebnih stikih, ki jih je lahko navezala leta 1995 s 120 nekdanjimi jetnicami koncentracijskega taborišča Ravensbrück iz Slovenije, ko je bila prevajalka ob slovesnosti obletnice osvoboditve tega koncentracijskega taborišča, ki je bilo 90 km od leta 1938 do 1945 severno od Berlina. Nekdanje taboriščnice so ji po eni strani rade volje pripovedovale o svojih izkušnjah v taborišču, po drugi strani pa so kritizirale, da niti v Jugoslaviji niti v samostojni državi Sloveniji ni bilo velikega zanimanja zanje in za njihove spomine. Manjkala je načrtna znanstvena obdelava. Tudi v nemškem jezikovnem prostoru do tega trenutka ni bilo obširne razprave, ki bi se bila posebej ukvarjala s položajem slovenskih žensk v koncentracijskem taborišču Ravensbrück. Med približno 2800 jugoslovanskimi jetnicami v koncentracijskem taborišču Ravensbrück (to je bilo približno 2% vseh jetnic) je bilo okoli 2300 Slovenk.

Slabega četrto stoletja pred velikimi spominskimi svečanostmi, na katerih je Silvija Kavčič spoznala slovenske jetnice Ravensbrücka je v Sloveniji izšel obširen zbornik s spomini nekdanjih jetnic in slikovnim gradivom ter z uvodno studijo urednic Erne Muser in Vide Zavrl.¹ Branje zbornika iz leta 1971 pa odpira glede na časovno oddaljenost številna vprašanja. Spomini, tako se zdi, sledijo enotnemu vzorcu. Poudarjajo politično, solidarno in predvsem junaško ravnanje jetnic, medtem ko moralnih dilem in razlik ter različnosti znotraj skupine, izkušenj izključevanja, obupa in travm ne omenjajo. Tako je nastala osupljivo pozitivna slika preživelih o njihovem času v koncentracijskem taborišču. Ko je Kavčičeva v poznih devetdesetih letih začela z intervjuji za načrtovano razpravo, se je poglobil vtis, da ima v tem primeru opraviti, kljub vsej heterogenosti skupine, s kolektivno naracijo, ki sledi standardiziranim vzorcem pripovedovanja. Vprašanje o pogojih nastanka in izročanju tega vzorca je postalo v pričujočem delu Kavčičeve osrednje. Posledično tudi intervjuji s slovenskimi taboriščnicami (z 31 ženskami), ki jih je vodila Silvija Kavčič med novembrom 1998 in junijem 2003, niso več izključno v središču analize. Osrednjega pomena so se izkazali osebna zapuščina Erne Muser (shranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani), ene izmed izdajateljic objavljenega zbornika iz leta 1971, zapuščina Mare Čepič (v osebni lasti pri sinu) in objavljena Zbrana dela Angele Vode² ter že omenjeni zbornik iz leta 1971. Že

---

¹ Ravensbrück : FKL : žensko koncentracijsko taborišče [knjigo sta pripravili Erna Muser in Vida Zavrl]. Ljubljana 1971.

² Angela Vode: Spol in upor. Ljubljana 1998 (Zbrana dela Angele Vode ; knj. 1); Značaj in usoda. Ljubljana 1999 (Zbrana dela Angele Vode ; knj. 2); Spomin in pozaba Ljubljana 2000 (Zbrana dela Angele Vode ; knj. 3); Angela Vode: Skriti spomin. Ljubljana 2004, 2005², 2006³.

publicirano gradivo kot tudi v arhivih in zapuščinah najdene spominske zapise nekdanjih jetnic je bilo treba na novo prebrati iz zornega kota sedaj relevantnih vprašanj. Dejstvo, da je avtorica uporabljala tako zapisane kot tudi ustne izjave nekdanjih jetnic, ki so bile vrhu tega izrečene v različnem časovnem in družbenem (političnem) kontekstu, je omogočalo po eni strani prikazati mnogo bolj diferencirano sliko razmer v koncentracijskem taborišču Ravensbrück, po drugi pa analizirati nastanek kolektivnega v pripovedi. Ta odločitev je poleg tega omogočila izpostaviti prelome v prevladujoči, enotni in polepšani sliki taboriščnega vsakdanjika.

Silvija Kavčič je svoje delo razčlenila na tri dele. Za uvod je izbrala portreta dveh žensk (str. 26-37),³ Mare Čepič (1895-1982) in Angele Vode (1892-1985). Obe sta se rodili pred 1900, po poklicu sta bili učiteljici in živel sta emancipirano družbeno življenje. Že pred napadom na Jugoslavijo sta bili članici komunistične partije in sta pozneje, vsaj delno, sodelovali v odporu Osvobodilne fronte. Obe sta svoje izkušnje in opazovanja v taborišču deloma zapisali že v času, ko sta bili zaprti, oziroma takoj po vrnitvi domov, kar daje njunim spominom posebno vrednost v okviru analize. S tem pa je tudi že konec skupnih značilnosti. Vodetova, s svojo obsežno publicistično dejavnostjo v času med obema vojnama vzornica številnim ženskam, je bila že pred razbitjem Jugoslavije zaradi svoje kritične anti-fašistične drže izključena iz KP. Iz internacije v koncentracijskem taborišču (1944) je bila po posegih (čigavih?) končno predčasno izpuščena. Po prihodu iz taborišča konec avgusta 1944 ni ne poklicno ne politično več ujela koraka s časom. Ostala je izključena iz družbe; na t. i. Nagodetovem procesu leta 1947 je bila obsojena na večletno zaporno kazen in je bila v zaporu do 1952 Čepičeva (v taborišču je bila od začetka decembra 1941) pa je ostala tudi po oprihodu iz koncentracijskega taborišča Ravensbrück politično aktivna. Zaradi svoje osrednje vloge v koncentracijskem taborišču je bila tesno vključena v pripravo omenjenega zbornika Muserjeve in Zavrlove. Vendar tudi ona ni bila deležna uradnega priznanja partije. Obe ženski sta bili zelo pozorni opazovalki dogodkov v koncentracijskem taborišču. Pomembno dejstvo pa je, da sta izhajali iz različnih predelov Slovenije, Čepičeva iz Maribora, Vodetova iz Ljubljane in do kdaj (oz. od kdaj) sta bili v taborišču. Medtem ko Vodetova po 1945 ni smela več objavljati in je svoja razmišljanja lahko zapisala, ne da bi se ozirala na pričakovanja javnosti (spomini na taborišče, ki jih je napisala leta 1946, so ostali v predalu do leta 2000⁴), obstajata dve plati spominov Mare Čepiče - javna in zasebna. V zadnjem primeru so kot na dlani zaznavni prelomi in konflikti znotraj skupine Slovenk in lastnih dilem. Prav spomini Mare Čepič zato za Kavčičevo postanejo pomemben vir, ki ga navaja vedno znova.

Naslednja dva glavna dela v študiji sta Preživetje taborišča (str. 39-117) in Spomin na taborišče (str. 137-190). V obeh delih je v začetnih poglavjih obravnavan tudi družbenopolitični razvoj v Sloveniji, vendar bi si o tem želeli izvedeti le nekaj več, predvsem tudi pri interpretaciji spominov. Avtorica ne upošteva vedno v zadostni meri vprašanja vzročne povezave dogajanj oziroma konkretno ne poimenuje agresorja. Izbrane formulacije puščajo zato plehek priokus (str. 153-155).

³ Navedbe strani sledijo slovenski izdaji.

⁴ Angela Vode: Spomin in pozaba. Ljubljana 2000 (Zbrana dela Angele Vode; knj. 3).

Del Preživetih taborišče je razdeljen v več podpoglavij. V uvodu obravnava Silvija Kavčič politične razmere v Sloveniji med drugo svetovno vojno in pogoje, v katerih je nastalo koncentracijsko taborišče Ravensbrück (str. 42-55). Sam taboriščni vsakdan pa spet raziskuje na podlagi treh specifičnih težišč: katerim oblikam nasilja (str. 58-77) so bile povržene ženske v taborišču (dril, samovolja, strog, vendar ne vselej razviden kazenski sistem, poizkusi na ljudeh v taboriščni bolnici, od 1943 ojačene selekcije in zaradi poteka vojne stopnjevanje nasilja v zimi 1944/45), kako so potekali procesi povezovanja v skupine (str. 78-87) pod deloma zelo različnimi taboriščnimi pogoji in katere možnosti delovanja (str. 88-117) so lahko razvile ženske, predvsem tiste, ki so bile razporejene kot taboriščne funkcionarke. Pri opisu taboriščnega vsakdana se Kavčičeva poleg že objavljene znanstvene literature opira predvsem na pisane spomine. Le redko uporablja rezultate, ki jih je dobila na temelju svojih intervjujev.

Del Spomin na taborišče začne avtorica prav tako s splošnim poglavjem (str. 141-155), ki vsebinsko zajema razpustitev in osvoboditev taborišča Ravensbrück, nevarna pota žensk skozi Nemčijo domov, ki so jih v številnih primerih prehodile same, ter procese družbenopolitičnega prestrukturiranja v Sloveniji. Zelo naglo spoznamo, kakšna razočaranja so morale ženske premagati neposredno po osvoboditvi: hrepeneče pričakovani osvoboditelji (sovjetski vojaki) so bili večasih brutalni posiljevalci. Repatriacija, ki so jo zavlačevali, je ustvarila občutek, da doma niso resnično dobrodošle. In končni prihod - najpogosteje so se ženske vrnile v Slovenijo šele v poznem poletju 1945 - ni bil tako evforičen, ko so si ga zamišljale. Fizično in psihično težko prizadete so si morale pod najtežjimi pogoji spet izbrati mesto v novonastajajoči slovenski družbi. Kakor kaže biografija Angele Vode, predvsem pa analizirani primer, ki ga Kavčičeva opisuje po metodi vzorčne biografске rekonstrukcije Gabriele Rosenthal⁵ (str. 156-176) je bila to s trnjem posuta pot. Ana Pahič, tako Kavčičeva poimenuje žensko, ni pretrpela le koncentracijskega taborišča Ravensbrück. Po svoji vrnitvi se je angažirala v novih državnih organih. Pozimi 1948/49 so jo znova aretirali in do leta 1953 internirali na Golem otoku. Potem je ostala izločena iz družbe. Analiza vzorčnega primera zelo jasno ponazarja - in to ne le zaradi osebne drame -, kakšnim prisilam so bile po vrnitvi izpostavljene nekdanje jetnice koncentracijskih taborišč. Poleg tega kažejo njeni spomini na jetniški vsakdan v Ravensbrücku jasna odstopanja od uradnih pripovedi. V primeru nadaljnjih študij bi bilo zanimivo analizirati različne izkušnje, spomine in refleksije moških in žensk, ki so bili internirani na Golem otoku.

Sklepno poglavje (str. 177-190) opisuje okvirne pogoje, ki so pripeljali do nastanka nekega kvazienotnega spomina, ki še vedno živi celo po več kot petdesetih letih. V ozračju sovražnega razporeditve in sumničnej (pogosto se je govorilo, da je tisti, ki je preživel koncentracijsko taborišče, kolaboriral s SS), v času, v katerem so slavili junaški boj odpornikov (partizanov) in odpornic (partizank), so bili tisti, ki so padli v ujetništvo, zaznamovani bolj kot nesposobneži in so zato živeli v izjemno težkih razmerah. Individualen spomin se je moral prilagoditi vladajočemu junaškemu diskurzu tudi iz ekonomskih vzrokov (str. 183-186).

⁵ Gabriele Rosenthal: *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte. Gestalt und Struktur biographischer. Frankfurt am Main 1995.*

Odločitev avtorice, da analizira pisna in ustna spominska poročila ene nacionalne skupine, ki so nastala v različnih družbenopolitičnih kontekstih, odpira nove perspektive. Vendar bi prav izbrani pristop analize spominov skupine, ki se opredeljuje po nacionalnih kriterijih, v tem primeru Slovenk, zahteval bolj poglobljeno razmišljanje o nacionalnih konceptih. Vprašanje, kdo navsezadnje je Slovenec/Slovenka, je sicer načeto, razlaganje pa ostaja bolj površno. Pogosto Kavčičeva uporabi le interni diskurz jetnic (str. 83-85 in str. 248). Na enem mestu navaja različna zaznavanja Vodetove in Čepičeve, katera jetnica je Nemka ("Volksdeutsche"), v nadaljevanju pa ne razloži, zakaj Čepičeva izjavo Vodetove očitno zavestno napačno razume, kakor tudi ne razloži dejstva, zakaj so nemške oblasti Korošice in Štajerke občasno dejansko šteje k skupini "Volksdeutsche" (str. 84). Prav dejstvo, ki ga avtorica tematizira, in sicer da slovensko prebivalstvo od razpada habsburške monarhije naprej ni več živel na nekem sklenjenem državnem ozemlju in da je bila Slovenija - v kakršni koli obliki je že obstajala v prvi Jugoslaviji - vsekakor po napadu na Jugoslavijo aprila 1941 izničena, ostaja v analizi dejansko zanemarjeno. Zanimiva bi bila v tem pogledu primerjava, s katerimi nacionalnimi oznakami so bile soočene Slovenke na Koroškem (v Avstriji) in v Trstu (Italiji), kako so oblikovale lastne spomine.

Od poletja 2008 je razprava dostopna tudi v slovenščini.⁶ Prevedli sta jo zgodovinarke dr. Mojca Šorn in Tanja Velagič. Obe izdaji se na prvi pogled razlikujeta. Razlika temelji predvsem na zunanji podobi. Slovenska izdaja ima trde platnice in vsebuje obsežno slikovno gradivo o koncentracijskem taborišču Ravensbrück ter skice, ki so jih napravile jetnice. 15 perorisb jetniške bolničarke Violette Rougier Lecoq,⁷ ki so služile pri ravenbrüšknem procesu na sodišču kot dokazno gradivo, na predirljiv način dokumentira nasilje in brutalnost jetniškega vsakdana. Nadalje najdemo med ilustracijami še portrete jetnic, ki jih je narisala jetniška zdravnica Aat Breur ter sliko "Božični obed v Ravensbrücku 1944", ki pa jo je Ceija Stojka naslikala šele leta 1994. Vtis delovne knjige, ki ga daje brošurana nemška izdaja, nadomešča kakovostna oprema slovenske izdaje, ki mnogo bolj poudarja družbeno spoštovanje, ki bi ga morale biti deležne bivše jetnice koncentracijskega taborišča Ravensbrück. V prevodu so le malenkostne vsebinske spremembe oz. korekture. Seznam literature je prirejen, pri čemer so bila na eni strani izločena nepriznana dela, npr. "mednarodnopravna" raziskava Dieterja Blumenwita,⁸ na drugi strani pa dodane nove objave, npr. disertacija Barbare Wiesinger o jugoslovanskih partizankah,⁹ ali literatura, ki je posebno pomembna

⁶ Knjigo je izdalo Publicistično društvo ZAK iz Ljubljane, neprofitno, prostovoljno združenje raziskovalcev in publicistov, ki se poklicno ali ljubiteljsko ukvarjajo s proučevanjem zgodovine, antropologije in književnosti, s posebnim ozirom na kritiki vseh oblik totalitarizma in človeške destruktivnosti na eni strani in razvoja humanosti in ustvarjalnosti na drugi strani. Publicistično društvo ZAK je izdajatelj revije Borec. (Op. ur.)

⁷ Violette Rougier Lecoq (1912-2003) je bila internirana v Ravensbrücku od oktobra 1943 naprej. Zaradi znanja nemščine je kmalu postala pomožna bolničarka bloka 10, tako imenovanega tuberkuloznega bloka. Po vojni je bila ena izmed pomembnih prič na prvem ravenbrüšknem procesu 1946/47 v Hamburgu.

⁸ Dieter Blumenwitz: *Okkupation und Revolution in Slowenien (1941-1946). Eine völkerrechtliche Untersuchung.* Wien/Köln/Graz 2005; isti, *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946).* Mednarodnopravna študija. Celovec 2005.

⁹ Barbara N. Wiesinger: *Partisaninnen. Widerstand in Jugoslawien (1941-1945)* (= L'Homme Schriften 17). Wien/Köln/Weimar 2008.

za Slovenijo. Razširjena je tudi zbirka biograskih podatkov nekdanjih slovenskih jetnic koncentracijskega taborišča Ravensbrück. Priloga vsebuje 117 kratkih življenjepisov.

Brigitte Entner

Horst Schreiber, Nationalsozialismus und Faschismus in Tirol und Südtirol: Opfer Täter Gegner. StudienVerlag, Innsbruck-Wien-Bozen 2008, 447 strani, ilustrirano (Tiroler Studien zu Geschichte und Politik : 8)

Obsežen učbenik oz. učni pripomoček je zanimiv zaradi premišljenega metodičnega in didaktičnega pristopa, pa tudi zaradi tega, ker zgodovino Tirolske povezuje z nacionalno avstrijsko in svetovno zgodovino v "kratkem 20. stoletju". Čeprav zgodovino južne Tirolske obravnava v ločenem poglavju, ki sta ga napisala Gerald Steinacher in Philipp Trafojer, zaznamo le celovito obravnavanje kompleksne tematike. Zgodovina sedaj avtonomne province, ki je kompromisni rezultat poveljnega avstrijsko-italijanskega spora za njeno pripadnost Avstriji oziroma Italiji, je sestavni del tirolske deželne zgodovine. Uporabnost učnega pripomočka, ki ne bo dobrodošel le pri pouku zgodovine, avtorji stopnjujejo na dva načina: kratke in zelo informativne stvarne prikaze dopolnjujejo življenjske zgodbe ljudi, predvsem žrtev. Žrtve nacizma in fašizma dobijo svoj obraz, svojo zgodovino pred največjim civilizacijskim prelomom zgodovine človeštva, med njim in po njem. Poleg tega obsežen glosar uporabnikom natančno tolmači izrazoslovje nacizma in fašizma in jih seznanja z glavnimi akterji zgodovinskega dogajanja ter nacističnimi in fašističnimi organizacijami in institucijami. Knjiga v zavirljivi meri upošteva vlogo žensk v sicer zelo katoliško konservativni tirolski družbi pred drugo svetovno vojno, pri čemer že upošteva razslojenost (kmečki posli, dekletke; delavke, kmetice in meščanke, učiteljice), nadaljuje z opisom njim dodeljene vloge v nacistični ideologiji ter njihovim dejanskim položajem v vojnem času, ko so morale prevzeti vlogo prehranjevalk družin in delovna mesta moških, ki so bili na fronti. Po končani vojni so bistveno prispevale k obnovi dežele in bile po vrnitvi moških s front, predvsem pa po vrnitvi moških iz vojnega ujetništva soočene z zahtevo, da se spet umaknejo iz "javnega življenja" ter prepustijo delovna mesta moškim. Ta boj se je bo mnenju avtorjev mentalno in dejansko sklenil nekako v začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja.

Med življenjskimi zgodbami naletimo tudi na študenta elektrotehnike Dragomirja Salmica iz Čateža (str. 205-206). Prek ljubljanskih in begunjskih zaporov je prišel v delovno vzgojno taborišče Reichenau, katerega območje je danes sestavni del Innsbrucka. V Innsbrucku je na prisilnem delu z jetniki iz številnih drugih držav pospravljajl ruševine, ki so bile posledica številnih bombardiranj, in deminiral bombe, ki niso eksplodirale. Z evropskimi (vključno jugoslovanskimi, slovenskimi) dimenzijami zgodovinskega razvoja smo soočeni domala v vseh poglavjih. Avtorji jih upoštevajo zlasti pri poglavjih o prisilnih delavcih, "domovinski fronti", kon-